

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2018/05/kojanitz-laszlo-a-tortnelmi-gondolkodas-fejlesztese-az-ujgeneracios-tankonyvekkal-08-03-02/>

Kojanitz László

A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

A történelemtanulás célja nem az, hogy a tanulók egyszerűen elismételjék azt, amit a tankönyvekben olvasnak és a tanáruktól hallanak. A múltról szóló információkkal valamit önállóan is kezdeniük kell: új kérdéseket feltéve, új interpretációkkal találkozva újra kell értelmezniük őket és új összefüggéseket kell keresniük közöttük. Ahhoz, hogy erre valóban képessé váljanak, a történelmi ismeretek megtanítását kezdettől fogva össze kell kapcsolnunk a történelmi gondolkodáshoz szükséges képességek kialakításával. Az általános iskolai Újgenerációs történelemtankönyvek és a hozzájuk kapcsolódó tanári segédanyagok készítése során igyekeztünk ennek az elvárásnak is megfelelni. A tankönyvekben megjelent újszerű megoldások sokféle segítséget és ötleteket adhatnak az innovatív tanárok munkájához.

Bevezető

A történelmi gondolkodás mindig valamilyen egyedi esemény és egyedi helyzet megértését, megmagyarázását és történelmi kontextusba helyezését jelenti, ugyanakkor magában foglalja annak az általános fogalmi rendszernek és azoknak a kompetenciáknak az alkalmazását is, amelyek lehetővé teszik, hogy valaki értelmesen és hozzáértően tudjon foglalkozni a legkülönbözőbb történelmi témákkal és problémákkal.¹ Egy kiművelt történelmi gondolkodással rendelkező személyt nem az különböztet meg a többiektől, hogy sok mindent tud egyes korokról, hanem az, ahogyan képes a már megszerzett ismereteit – új kérdésekre keresve a választ – különféle szempontból előhívni, rendszerezni és továbbgondolni, majd a maga által megfogalmazott következtetéseit mások számára is meggyőző módon tényekkel és érvekkel alátámasztva bemutatni. Ha pedig egy számára teljesen új témával találkozik, képes azzal kapcsolatban is lényegre tapintó kérdéseket feltenni, és ezekre a rendelkezésére álló források kritikus feldolgozásával önállóan is válaszokat keresni.

Minden egyes megtanított történelmi téma alkalmat ad arra, hogy bővítsük a diákok tapasztalatait arról, miként viselkednek az emberek és a közösségek különböző helyzetekben, és arról is, mi szükséges ahhoz, hogy mindezeket utólag helyesen tudjuk rekonstruálni és interpretálni. Nagyon fontos, hogy a történelemtanulás céljáról a tanulóinkban is ezt a képet alakítsuk ki, mert ez a szemlélet és megközelítésmód jelentheti az adaptív történelmi tudás megszerzésének alapját. A konkrét nevek, évszámok és események jelentős része elfelejtődhet, és a legtöbb diák esetében el is felejtődik, de azok a tapasztalatok, amelyek arra vonatkoznak, hogy milyen kérdéseket érdemes feltenni egy történelmi esemény megértéséhez, vagy milyen ismeretforrásokat és miként érdemes felhasználni a válaszok megtalálásához, tartós tudásként bármilyen másik történelmi téma

feldolgozásához is segítséget adhatnak a számukra. Ahhoz azonban, hogy ez így legyen, ezen adaptív történelmi tudás értékét a tanároknak a tanulóknak és a maguk számára is tudatosítani kell.

A történelmi metafogalmak szerepe a történelmi gondolkodásban

Jean Piaget fejlődéslélektani elméletét a gyermekek szakaszos kognitív fejlődéséről sokáig úgy értelmezték, hogy ez kizárja az elvont fogalmak használatát igénylő történelmi gondolkodás fejlesztését a gyermekkorban és a serdülők többsége esetében is.² Piaget elméletét és kutatási módszereit alkalmazva *Roy Hallam* azt látta bizonyítottnak, hogy 16 és fél éves kor előtt a legtöbb diák nem képes formális műveletek elvégzésére a történelem területén.³ *Jerome Brunner* ezzel szemben azt állította, hogy bármelyik tantárgy tanítható bármelyik korban, ha a diákok számára explicit módon láthatóvá tesszük az adott tudomány belső struktúráját: céljait, kulcsfogalmait, vizsgálati módszereit és azt, ahogy mindezek eredményeit ellenőrzi és megjeleníti. Az általa ajánlott spirális tantervben ehhez újra és újra vissza kell térni a diszciplína kulcsfogalmaihoz, hogy a tanulók megértése ezekkel kapcsolatban egyre mélyüljön, és a gondolkodásuk a konkrétól az elvont irányába fejlődjön.⁴

A Nagy-Britanniában lezajló Schools Council History Project (SCHP) kutatói a diákok történelmi gondolkodásának sajátosságait vizsgálva arra a következtetésre jutottak, hogy az olyan fogalmak egyre mélyebb megértése játssza a meghatározó szerepet ebben a folyamatban, mint a „történelmi változás”, a „történelmi ok és következmény”, a „történelmi jelentőség”, a „történelmi tény”, a „történelmi forrás”. Vagyis azok a fogalmak, amelyek segítségével a múlt eseményeire vonatkozó információinkat koherens interpretációkká alakítjuk.⁵

Peter J. Lee a diákok történelmi gondolkodásának legfőbb problémáját abban látta, hogy a diákok az olyan történelmi metafogalmakat, mint a történelem, a múlt, az ok, a változás, a tény, az igazság a mindennapi életben használt módon értelmezik és használják a történelmi kérdésekre adott válaszaikban is. Ahogy ő fogalmazott: „A diákoknak megvannak a maguk elképzelései a múltról és a történelemről függetlenül attól, hogy mit és hogyan tanítunk nekik”.⁶ Megalkotják a maguk történelmi magyarázatait azoknak a személyes miniteóriáiknak a segítségével, ahogy ők a világ működését elképzelik. A természettudományi tévképzetekhez hasonlóan a történelemtanítás esetében is fennáll annak a veszélye, hogy ezeket a tanár nem érzékeli, de még ha fel is hívja a diákok figyelmét a problémára, a diákok történelmi gondolkodására a mindennapi életben használt megoldási sémák továbbra is erős hatást fognak gyakorolni.⁷ *Denis Shemilt* például azt figyelte meg, hogy a diákok az okokat gyakran úgy értelmezik, mint amelyek önmagukban álló dolgok és az eseményeknek valamilyen különleges típusát jelentik, és ha elég ilyen van, akkor egy esemény bekövetkezik, és minél nagyobb jelentőségű az esemény, annál több ok kell hozzá.⁸ Egy lépést jelent előre e korai téves gondolkodás fejlődésében, amikor az önmagukban álló események a magyarázatokban lineáris ok-okozati láncolatá alakulnak át.⁹ Ez azonban még mindig távol áll annak a szándékokból, eseményekből, folyamatokból és körülményekből, valamint hálózatszerű kölcsönhatásokból álló összefüggésrendszernek a képzetétől, amely a valódi megoldását jelenti a múltban történtek rekonstrukciójának.

A tanulók körében végzett kutatások azt bizonyították, hogy a metafogalmak helyes értelmezése szükséges ahhoz, hogy képessé váljanak a múlttal vonatkozó új információk, következtetések megértésére, kritikus értékelésére és továbbgondolására. „A történelemtanuláshoz a történelmet diszciplínaként is meg kell érteni, e megértés bizonyítéka

a kulcs metafogalmak egyre pontosabb értelmezése".¹⁰ Ezért a történelmi gondolkodás kialakításához a történelmi ismeretforrásokkal végzett képességfejlesztést össze kell kapcsolni az előbb felsorolt fogalmakhoz kapcsolódó megértés és tudás folyamatos elmélyítésével. Ennek a felismerésnek a hatására számos új történelmi curriculumban ezen fogalmak megértése és helyes alkalmazása kiemelt céllá vált, és az ezekre épülő történelmi gondolkodásfejlesztést a történelemtanítás eredményességének nagyon fontos összetevőjeként kezdték el kezelni. Ez megfigyelhető azóta is az új angol tankönyvekben, vizsgakövetelményekben és a tanároknak készült módszertani kiadványokban egyaránt.¹¹

Az előremutató nemzetközi példákat követve a 2012-ben kiadott új Nemzeti alaptantervben az Ember és társadalom műveltségterület *Kiemelt fejlesztési területek* című részébe nálunk is bekerült *a történelmi megismerést és értelmezést elősegítő kulcsfogalmakkal* összefüggő tudás elmélyítésének követelménye. Felsorolásra került itt az is, hogy melyek ezek: *történelmi idő, változás és folyamatosság, okok és következmények, történelmi források, tények és bizonyítékok, interpretáció, jelentőség, történelmi nézőpont*.¹² Ennek nyomán e kulcsfogalmak fejlesztésének feladata a kerettantervek részletes követelményeiben is megjelent.¹³

A történelmi gondolkodás fejlődésének elősegítése a tankönyvekben

A TÁMOP 3.1.2b és az EFOP 3.2.2 projekt keretében elkészült Újgenerációs történelemtankönyvek egyik fontos szakmai újdonsága, hogy a korábbiaknál sokkal hangsúlyosabban foglalkoznak a történelmi metafogalmakkal. Ezek helyes értelmezését szorosan összekapcsolják a tartalmi ismeretekkel, de úgy, hogy e fogalmak megértése témákon átívelő, önálló feladatként is megjelenjen a diákok és a tanárok számára. A tanulás eredményességét nagymértékben javítja ugyanis, ha a tanulók maguk is megértik, hogy egy-egy történelmi esemény feldolgozása során nemcsak újabb ismeretekre tesznek szert, hanem gyarapszik a tudásuk arról is, hogy miként lehet a múltban történeteket értelmesen megragadni és rekonstruálni. Ezt a célt valósítják meg a tankönyv leckéiben rendszeresen megjelenő *Ahogy a történészek gondolnak...* című részek. Az 5. osztályos Újgenerációs tankönyvben 33, a 6. osztályos tankönyvben 20 ilyen feladat található. Ezek mindegyike valamelyik történelmi metafogalom helyes értelmezéséhez ad segítséget az adott leckében feldolgozott történelmi témából vett példán keresztül.

Példák:

1) Történelem 5. tk. 6. lecke *Az első városok Mezopotámiában*, 25. oldal

Ahogy a történészek gondolnak...

A történelmi megismerés a múltból ránk maradt forrásokon alapul. Az írásos források révén olyan kérdésre is választ adhatunk, amikről a tárgyak nem árulnak el semmit.

A világ első könyvtára

Az ókori Mezopotámia történetének nagyon fontos forrásai az ékírásos agyagtáblák. Mezopotámiában jött létre az első könyvtár. Ezt meg is találták a régészek. Ezerötszáz agyagtábla közül száz volt irodalmi mű, köztük a Gilgames-eposz. A többi agyagtáblán orvosi, matematikai és törvényszövegek voltak. A táblákat könyvespolcon tartották.

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

- Fogalmazz meg olyan a kérdéseket Mezopotámiáról, amelyekre csak az írásos források alapján lehet válaszolni!
-

2) Történelem 5. tk. 19. lecke *A pun háborúk*, 70. oldal

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történelem során nagyon sok forrás megsemmisült vagy elveszett. Történelemformáló személyiségek esetében is csak abból alkothatunk képet, ami fennmaradt.

Hannibál római megítélése

Amikor Karthágó elhamvadt a tűzvészben, a punok könyvei is elégték. Hannibál tetteit csak görög és római forrásokból ismerjük. A különböző szerzők eltérő nézőpontokból látják ugyanazt az eseményt.

- Mit gondolsz, egy római történetíró ugyanúgy mutatta be Hannibált, mint egy pun?
- Mire következtethetünk abból, hogy a római történetírók elismerték Hannibál zsenialitását? Ezzel növelték vagy csökkentették annak az értékét, hogy végül legyőzték?

3) Történelem 5. tk. 43. lecke *Amikor a magyarok nyilait rettegte Európa*, 154. oldal

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A történészek ok-okozati kapcsolatokat keresnek a múltban lejátszódott események között. Ezek az összefüggések ugyanis segítenek magyarázatot adni a történetekre.

Géza kiegyezése a keresztény uralkodókkal

955: I. Ottó német király legyőzi a kalandozó magyar hadakat Augsburgnál.

962: I. Ottó uralma alatt egyesíti a német területeket, és császárrá koronáztatja magát. Létrejön a Német-római Császárság.

972: I. Ottó fia és a bizánci császár lánya házasságot kötnek.

973: Géza magyar fejedelem békeköveteket küld I. Ottó német-római császárhoz.

- Vitassátok meg, milyen ok-okozati összefüggések lehettek a fenti történelmi események között!

4) Történelem 5. tk. 45. lecke *Küzdelmek a magyar királyság megszilárdításáért*, 164. oldal (lásd: 1. melléklet)

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A források sokszor elfogultak. Egy történész sohasem fogadhatja el kritika nélkül a leírt szöveget. Az emberekről és eseményekről készült be számolók mindig valakinek a látásmódját, szándékait tükrözik.

A „púpos” Kálmán király

Kálmán királyról a krónikák úgy számoltak be, mint púpos, sánta, kancsal, beszédhibás, uralkodásra alkalmatlan királyról. Valószínűtlen azonban, hogy valakit megkoronáztak volna ilyen sok születési hibával. Kálmánt a trónon lázadó testvérének utódai követték, többek között az a II. (Vak) Béla, akit Kálmán parancsára fosztottak meg szeme világától. Természetes tehát, hogy a krónikáiról

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

kedvezőtlen színben tüntették fel azt a királyt, aki ártott az uruknak.

- Milyen kérdéseket érdemes feltenni mindig egy forrás szerzőjével kapcsolatban?

Mint a példákból is látható, az *Ahogy a történészek gondolkodnak...* részek szerkezete általában ugyanazt a logikát és algoritmust követi. Először egy olyan állítást olvashatnak a diákok, amely a későbbiekben is hasznos tapasztalatot fogalmaz meg a számukra például a történelmi forrásokról, okokról, változásokról. Ezt követi egy példa az éppen tanult eseményekhez kapcsolódóan. Majd következik egy kérdés vagy feladat, amely azt gyakoroltatja a diákokkal, miként lehet ebben az esetben alkalmazni azt, amit a történelmi források vagy okok természetével kapcsolatban a legelején olvastak. Hasznos, ha a történelmi metafogalmakról explicit módon is beszélünk a diákokkal, és felhívjuk ezek helyes értelmezésének jelentőségére a figyelmüket. Ugyanakkor mindezt példákkal és tanulói feladatokkal is össze kell kötni. Így biztosítható, hogy a diákok valóban megértsék például azt, hogy a történelmi események bekövetkeztében mindig többféle tényező is szerepet játszik, vagy azt, hogy a források szerzőinek a helyzete befolyásolhatja azt, amit valamiről leírtak. E konkrét feladatok tartósan megmaradnak a diákok emlékezetében, és később a tanárnak csak utalnia kell e példákra, amikor valamilyen hasonló problémával találkoznak egy másik téma feldolgozásakor. Ezt kívántuk megerősíteni azzal is, hogy tankönyvek végére egy összefoglaló táblázat is került, amelyben metafogalmak szerint elrendezve a diákok együtt is megtalálhatják mindazt, amit ezekről a tankönyvekben olvashattak. (Például a lenti táblázat és a 2. melléklet.)

Egy részlet a tankönyvek végén található táblázatokról:

Ahogy a történészek gondolkodnak...		
<i>Ebben a táblázatban együtt is megtalálod mindazt, amit idén a történelmi múlt kutatásának módszereiről tanultál. Az oldalszámok segítségével könnyen meg tudod keresni, hogy melyik témánál volt ezekről szó.</i>		
Források	Nézőpont	Okok és következmények
A tárgyak önmagukban nem mondanak el semmit. Jó kérdéseket megfogalmazva azonban ezekből is fontos dolgokra tudunk következtetni. 58.	Az események bemutatását befolyásolja a mesélő helyzete. A történelmi események bemutatása az idők során változik. 160.	Az eseményeknek általában egyszerre több oka van. A történészek igyekeznek minél több lehetséges okot keresni. Utána pedig ezek közül kiválasztják a legfontosabbakat. 168.
Forrás bármi lehet, ami a múltból megmaradt, így a nyelv is. 70.	A források sokszor elfogultak. Az emberekről és eseményekről készült beszámolók mindig valakinek a látásmódját, szándékait tükrözik. Egy történész sohasem fogadhatja el kritika nélkül a leírt szöveget. 164.	

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

A 7. és 8. osztályos tankönyvekben is folytatódik ugyanez. Azzal a különbséggel, hogy ezekben már megnevezzük azokat a történelmi metafogalmakat is, amelyről éppen szó van.

Példa:

5) Történelem 7. tk. 1. lecke *Európa a világ élén*, 13. oldal

Eltérő nézőpontok

A régi bérházak és a szűk utcák elbontását a párizsiak társadalmi helyzetüktől függően különbözőképpen ítélték meg.

„Minden reggel egy új meglepetést hoz. Az ember lefekszik egy zsákutcában és felébred egy körúton. Azelőtt a kilátást egy tíz lépésnyire magasodó mogorva öreg fal jelentette, ma pedig a fal varázsűtésre eltűnt és a helyén tágas tér nyílt, közepén szökőkúttal.” (Egy polgári hetilap beszámolója)

„Miután Párizs átalakulásának hatására a munkásság a központból a város pereme felé áramlott, a fővárosból két város született: egy gazdag és egy szegény. Ez utóbbi körül fogja az elsőt.” (Egy munkásszármazású politikus feljegyzése)

- A város átalakításának milyen pozitív és negatív következményeiről szólnak az idézetek?

A 7. és 8. osztályos tankönyvekben arra is találunk példát, amikor a tanultak egészét gondolatjuk át valamelyik történelmi metafogalom mélyebb megértése céljából. A második ipari forradalom így válik egyben a történelmi változások két fontos jellegzetességének példájává.

Példák:

6) Történelem 7. tk. 4. lecke Az ipari forradalom második szakasza, 25. oldal

Történelmi változások

A történelemben lezajló változásoknak egyszerre lehetnek kedvező és kedvezőtlen hatásai az emberek életére.

- A lecke szövege alapján foglaljátok táblázatba az ipari forradalom második szakaszának pozitív és negatív következményeit!
- Gondoljatok a környezeti hatásokra is! Dolgozzatok a füzetetekbe!

7) Történelem 7. tk. 5. lecke *Az idő és a távolság legyőzése*, 28. oldal

Történelmi változások

A történelemben voltak olyan korszakok, amikor hosszú időn keresztül alig változott valami, de voltak olyan korszakok is, amikor gyors és látványos változások zajlottak le. Ez utóbbi esetben a változások kölcsönösen erősítették is egymást.

- Csoportmunkában készítsetek egy rajzos ábrát, amellyel bemutatjátok, hogy a 19. század második felében lezajlott változások között milyen ok-okozati összefüggések voltak!

A történelmi metafogalmak gyakorlását az idősebb korosztály esetében már többször összekapcsoltuk a forrásfeldolgozással is.

Példa:

8) Történelem 7. tk. 30. lecke A náci terjeszkedés kezdetei Európában, 140. oldal (lásd a 3. mellékletet)

Történelmi nézőpontok

Ugyanarról az eseményről nagyon eltérőek lehetnek a vélemények. A müncheni döntés már a korabeli emberek között is éles vitákat keltett.

„Micsoda szörnyű, képtelen és hihetetlen dolog az, hogy nekünk lövészárkokat kellene ásni és gázálcokat felvenni itt egy távoli ország népei közti vita miatt, akiről mi semmit sem tudunk. Én a magam részéről a béke embere vagyok a lelkem mélyéig.” (Neville Chamberlain, 1938. szeptember)

„Azzal fogom kezdeni, amit mindenki szeretne figyelmen kívül hagyni vagy elfelejteni, de amit mégis ki kell mondani... teljes vereséget szenvedtünk. Az elnémult, gyászba borult, magára hagyott, megtört Csehszlovákia eltűnik a sötétségben... Előbb vagy utóbb önök látni fogják azt, ahogy Csehszlovákiát a náci rezsim lenyeli majd... És ne gondolják azt, hogy ez a történet vége. Ez csak a kezdet.” (Winston Churchill, 1938. szeptember)

- Milyen érveket sorolhattak fel Chamberlain hívei? Fogalmazz meg ezek közül néhányat!

„Britannia népe, gyermekeid biztonságban vannak. Férfieitek és fiaitok nem fognak háborúba menetelni. A béke győzelem az egész emberiségnek. Ha győzelmes hős kell nekünk, válasszuk Chamberlaint, a miniszterelnök sikere hatalmas és tartós – boldog ott honok és a megkönnyebbült szívek milliói.” (Egy brit újságcikk a müncheni egyezményről, 1938. szeptember 30.)

„Az erőszakkal szembeni folyamatos meghátrálással Chamberlain bátorította az agressziót... ezért az a véleményünk, hogy Chamberlain egész politikája a diktatúra lélektanának végzetes félreértésén alapult.” (Egy brit újságcikk Chamberlain politikájáról, 1938. december)

- Hasonlítsátok össze a két újságcikk-részletet! Mi a legfőbb különbség a két értékelés között?
- Vitassátok meg, mitől változhatott meg ennyire Chamberlain külpolitikájának a megítélése! Nézzétek meg a cikkek megjelenésének dátumát is!

A diákok beavatása

A tanulásban meghatározó szerepe van a diákok aktív és tudatos közreműködésének. Ezért az általános iskolások számára készült Újgenerációs tankönyvek fejezeteinek elején található nyitó oldalak nemcsak az érdeklődés felkeltésére szolgálnak. Az is a feladatuk, hogy beavassák a diákokat az előttük álló hetek munkájába. Rövid ismertetést adnak a következő történelmi korszak jellemzőiről és jelentőségéről, gyakran felhívva a figyelmet az ekkor lejátszott események és változások máig ható hatásaira is. Felvillantanak néhány olyan érdekes kérdést is, amelyekre a tanulók a tanulás során választ kapnak majd. Azt szeretnénk mindezzel elérni, hogy gyerekek kezdettől fogva úgy közelítsenek az egyes leckék tartalmához, hogy az azokban szereplő események szorosan összefüggnek

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

egymással és együtt viszik őket közelebb egy nagyobb korszak változásainak a megértéséhez.

Példa:

9) Történelem 7. tk. II. fejezet *Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon*, 33. oldal (lásd a 4. mellékletet)

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE Magyarország számára a megerősödés, a gazdasági és kulturális felemelkedés időszaka volt. Ennek politikai feltételét a Habsburg uralkodóval 1867-ben megkötött kiegyezés teremtette meg. Az önállóságát visszaszerző ország nagy lendülettel folytatta a vasútépítést, az iparosítást és a mezőgazdaság korszerűsítését. Budapest is ezekben az évtizedekben vált gyönyörű nagyvárossá. Hazánk lakosságának lélekszáma emelkedett, bár jelentős mértékűvé vált az Amerikai Egyesült Államokba történő kivándorlás. A korszak végén a honfoglalás ezeréves évfordulóját a történelmére és eredményeire egyaránt büszke nemzet látványos rendezvényekkel ünnepelte meg.

Ebből a fejezetből megtudhatod:

- Kossuth miként próbált nemzetközi támogatást szerezni egy újabb szabadságharchoz;
- kit neveztek „a szép akasztott” embernek, és ki volt a „haza bölcse”;
- mi volt a jelentősége a vasútvonalak megépítésének;
- melyek voltak a kor világszínvonalú magyar termékei;
- milyenek voltak a korabeli iskolák;
- milyen jellemzői voltak a korabeli nagyvárosi életnek.

Az eredményes képességfejlesztést szolgálja, hogy a diákok a fejezetek elején azt is elolvashatják, hogy milyen tevékenységeket fognak végezni, vagyis ők maguk mi mindenben fognak fejlődni az új téma feldolgozása során. Itt azokról a tevékenységekről is szó van, amelyek a történelmi metafogalmak mélyebb megértését szolgálják.

Példa:

10) Történelem 7. tk. II. fejezet *Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon*, 33. oldal

Eközben azt is megtanulod, miként lehet:

- érvekkel és bizonyítékokkal alátámasztott következtetéseket megfogalmazni arról, hogy mi és miért történt;
- a fontosabb történelmi személyek döntéseinek, tetteinek hátterét bemutatni;
- a történelmi változások okait és következményeit áttekinteni és kiértékelni;
- az emberek hajdani életmódját feltárni elbeszélések, leírások és képek alapján.

Nálunk ma még ritka, hogy a tankönyvek ilyen típusú információkat is adnak a diákoknak, pedig sok országban már régóta elképzelhetetlenek a tankönyvek a tanulás kimenetéről informáló részek nélkül. Célja, hogy a tanulók beavatott és aktív résztvevőivé váljanak a történelemtanulásuknak, és kialakuljon bennük az élmény, hogy hónapról hónapra

egyre több mindent tudnak már önállóan is elvégezni. Egyre ismerősebbé válnak számukra a történelmi események feldolgozásához szükséges feladatok, ugyanakkor azt is érzékelhetik, hogy közben e feladatok egyre összetettebbé válnak és egyre több önállóságot igényelnek tőlük. A történelemórákon elvégzett tevékenységek azonosítása és meghatározása a tankönyvekben segítséget ad e metakognitív tudatosság kialakulásához és fejlődéséhez. Különösen akkor, ha ezek a tevékenységek egy jól strukturált rendszerré állnak össze.

A történelemtanulás tevékenységrendszere

A pedagógusok a Nemzeti Köznevelési Portálon az Újgenerációs történelemtankönyvekhez a tanári kézikönyveken és a tanmeneteken kívül találnak még egy munkájukat segítő dokumentumot. A *történelemtanulás tevékenységrendszere* című anyag részletes áttekintést ad a történelmi képességek fejlesztését szolgáló tanulói tevékenységekről. Az itt felsoroltak felölelik a történelemtanulás minden lényeges aspektusát a kérdések megfogalmazásától az ismeretforrások kritikus feldolgozásán át a múltból szerzett információk különböző formában történő bemutatásáig. Ez egy gazdag kínálat arról, hogy mennyiféle érdekes és hasznos tevékenység megtanítására és gyakorlására van mód a történelemórákon. Többségében itt olyan tanulói tevékenységekről van szó, amelyek nem a már tanult ismeretek begyakorlására szolgálnak, hanem amelyek révén az új témák feldolgozásában is szerepet kaphat az önálló tanulói munka.

A tanulói tevékenységek a következő struktúrába és címszavak alá rendeződnek:

1. Ismeretszerzés, tanulás

- Kérdések és feltevések önálló megfogalmazása
- A források áttekintése és értékelése
- Ismeretszerzés elsődleges forrásokból
- Ismeretszerzés másodlagos forrásokból
- Az információk rendszerezése és értelmezése
- A történelmi kulcsfogalmak ismerete és alkalmazása
- Segédkönyvek, atlaszok, gyermeklexikonok használata

2. Kritikai gondolkodás

- A források kritikus kezelése
- Emberi magatartások és döntések megfigyelése
- A történelmi változások nyomon követése
- Történelmi események és jelenségek megfigyelése és összehasonlítása
- A földrajzi tényezők szerepének felismerése az emberek életében
- Történelmi problémák felismerése és elemzése

3. Kommunikáció

- Események, történetek elbeszélése
- Beszámoló készítése
- Rajzok, modellek, makettek és tárgyak készítése
- Dramatikus játékok
- Ikt-használat
- Beszélgetés és vita

4. Tájékozódás térben-időben

- Kronológiai feladatok
- Topográfiai feladatok

5. Történelmi gondolkodás

- Okok és következmények
- Változás és folyamatosság
- Interpretáció
- Jelentőség
- Történelmi kutatás

A történelemtanulás tevékenységrendszer címmű segédanyag¹⁴ kétféle nehézségi szinten tartalmazza a tanároknak ajánlott tevékenységeket. Az első szint elsősorban az általános iskolai korosztálynak, a második szint pedig már inkább a középiskolás korosztálynak ajánlható feladattípusokat mutatja be. Hangsúlyozni kell azonban, hogy e szintezést nem szabad mereven alkalmazni a gyakorlatban. A kétféle szint elkülönítése inkább arra szolgál, hogy a pedagógusoknak támpontokat adjon arra vonatkozóan, hogy honnan hová kellene eljuttatni a tanulókat az egyes képességek fejlesztése terén.

1. táblázat: Részlet A történelem tevékenységrendszer címmű módszertani segédanyagból I.

1. Ismeretszerzés, tanulás	Első szint	Második szint
C) ISMERETSZERZÉS ELSŐDLEGES FORRÁSOKBÓL		
	Példák gyűjtése elsődleges forrásokra.	Képek, karikatúrák, plakátok fényképek felhasználása a történelmi ismeretszerzéshez.
	A források előzetes áttekintése abból a szempontból, hogy milyen kérdésekre adhatnak választ.	Hang- és filmfelvételek felhasználása a történelmi ismeretszerzéshez.
	Otthonról hozott családi dokumentumok és tárgyak csoportosítása különböző szempontok szerint.	Korabeli tárgyak, épületek történelmi helyszínek és emlékhelyek felhasználása a történelmi események, korszakok és jelenségek megismeréséhez.
	Kiállítás készítése a családi dokumentumokból és tárgyakból.	Feljegyzések készítése, kiállításokról, helyszíni megfigyelésekről.
	Következtetések, feltételezések megfogalmazása régi tárgyakról, épületekről.	A művészeti alkotások alapján következtetések levonása arról, hogy milyenek látták az életüket a korabeli emberek: pl. mit láttak benne szépnek és örömtelinek, és mit láttak benne rossznak és elkeserítőnek.
	Könnyen érthető írásos források tartalmának ismertetése; egyszerű következtetések megfogalmazása kérdések alapján.	Események, jelenségek, személyek bemutatása vagy jellemzése korabeli források segítségével.

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

	Idézetek gyűjtése történelmi események, személyek, jelenségek jellemzéséhez és bemutatásához.	Annak azonosítása, hogy a vizsgált forrás milyen céllal készült, ki a szerzője, mi a szerző viszonya az adott eseményhez, személyhez, ügghöz.
	Egy-egy történelmi személy és esemény emlékét őrző földrajzi nevek, szobrok, emlékhelyek stb. keresése a lakóhelyen.	Információk, valós történetek, személyes vélemények gyűjtése a családtagok körében a XX. század történelmének megismeréséhez.
	Múzeumlátogatás.	A lakóhely történetével kapcsolatos, források elemzése és értelmezése.
	Az elsődleges források tartalmának és stílusának megfelelő írásos és képes dokumentumok készítése.	Médiafigyelés: a napi hírekben elhangzó információk gyűjtése és rendszerezése egy témáról.

A történelemtanulás tevékenységrendszere külön részben foglalkozik a történelmi gondolkodás fejlesztésével. Az ehhez javasolt tevékenységeket az okok, a változás, az interpretáció, a jelentőség és a történelmi kutatás fogalma köré rendezi.

2. táblázat: Részlet A történelem tevékenységrendszere című módszertani segédanyagból II.

5. Történelmi gondolkodás	Első szint	Második szint
A) OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK		
Összefüggések keresése	<p>Az okok és következmények azonosítása.</p> <p>Az okok kategorizálása.</p> <p>Az okokra vonatkozó állítások tényekkel való alátámasztása.</p> <p>Kapcsolatok teremtése az okok és a következmények között.</p> <p>A gazdasági, politikai, társadalmi okok megkülönböztetése.</p>	<p>A hosszú és rövid távú okok és következmények azonosítása.</p> <p>Az okok megkülönböztetése aszerint, hogy emberi döntések, történelmi körülmények vagy adott feltételek voltak-e.</p> <p>A személyes döntések szerepének bemutatása a történelmi események okainak magyarázatakor.</p> <p>A szükséges előfeltételek és a közvetlen kiváltó okok azonosítása és vizsgálata.</p>
A különböző tényezők hatásának értékelése	<p>Egy fontos ok azonosítása.</p> <p>Az egyes okok fontosságának mérlegelése és meghatározása.</p> <p>Az egyes okok fontossága közötti különbségek megállapítása és magyarázása.</p>	<p>Az okok fontosságára vonatkozó következtetések magyarázása.</p> <p>Az okok fontosságára vonatkozó elemzés és értékelés önálló elvégzése.</p>

B) VÁLTOZÁS ÉS FOLYAMATOSSÁG		
A változások azonosítása	Hasonlóságok és különbségek keresése két korszak között.	A változások bemutatása olyan eseményekként, mint amelyeknek megvannak a maguk okai.
A változás és a folyamatosság összefonódása	Annak összegyűjtése, hogy a változások közepette is, mi az, ami változatlan maradt.	Egy korszak bemutatása úgy, mint amiben a változás és a folyamatosság egyszerre megtalálható.
A változások lezajlása	Példák gyűjtése arra, hogy a változások sebessége nem állandó. A változás folyamatként történő bemutatása. A változás és a fejlődés megkülönböztetése. A változásokat jellemző összefüggések felismerése és megmagyarázása. Példák keresése arra, amikor a változás és a folyamatosság közötti arány különbözik az egyes korokban és helyszíneken.	Összefüggések keresése a változások és az adott kor társadalmának jellemzői között. A változások összetett jelenségekként történő értelmezése. A változások elemzése és összehasonlítása különböző szempontokból (pl. típusa, sebessége, kiterjedése térben és időben).

A Nemzeti Köznevelési Portálon bárki számára elérhető és onnan letölthető tevékenységrendszer ösztönzést és egyben szakmai háttérrel ad a diákok gondolkodási, kommunikációs és tanulási képességeinek szisztematikus, folyamatos és differenciált fejlesztéséhez, szorosan összekapcsolva mindezt az értékek közvetítésével és az alkotásra nevelés feladatával. El kell érni a történelem esetében is, hogy a tanulói tevékenységekbe ágyazott tanulás váljék a tanórai munka meghatározó részévé.

A tanmenetek

Tudjuk, hogy a tantervekben leírt hosszú távú célok megvalósulására csak akkor van esély, ha a tanárok a napi gyakorlatukat is képesek ezekkel összhangba hozni. Az Újgenerációs történelemtankönyvekhez készült tanmenetjavaslatokban szereplő fejlesztési követelmények az előbb bemutatott tevékenységrendszer logikáját és tartalmát követik. Az egyes tanórákhoz javasolt tanulói feladatok megfeleltethetők a tevékenységrendszerben szereplő elemeknek. Erre a szoros kapcsolatra a tanmenetben szereplő feladatok melletti betűjelek külön is felhívják a tanárok figyelmét. A tanmenetben javasoltak elvégzése szempontjából lényeges, hogy a pedagógusok mindig megtalálhatják a megfelelő tartalmakat és feladatokat a tankönyv és a munkafüzet adott leckéjében. Megvannak így a feltételei annak, hogy a képességek fejlesztése terén a történelemtanárok hosszú távú fejlesztési folyamatokban gondolkodhassanak. Az új ismeretek megtanítását sokféle érdekes tanulói tevékenységgel kapcsolhatják össze úgy, hogy ezek együttesen lefedik a történelemtanulás minden fontos területét.

3. táblázat: Részlet az Újgenerációs Történelem 5. tankönyvhöz készült tanmenetjavaslatból.¹⁵

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Célok, feladatok	Fejlesztési terület	Ismeretanyag
I. A TÖRTÉNELEM KEZDETE				
	Bevezető óra	Ismerkedés a tanulócsoporttal. A tankönyv, a munkafüzet és az atlasz átlapozása annak céljából, hogy előzetesen megbeszéljék milyen korokról és témákról fognak tanulni; valamint azt is, hogy mik a tankönyv és a munkafüzet jellegzetességei. Érdemes közösen elolvasni és megbeszélni a tankönyv elején található üzenetet is arról, hogy miért érdekes és hasznos a történelemmel foglalkozni.	<i>1. Ismeretszerzés, tanulás</i> A) Kérdések és feltevések önálló megfogalmazása. Személyes érdeklődésen alapuló kérdések megfogalmazása. G) Segédeszközök használata. A tankönyvi kislexikon használata. A történelmi atlasz használata. <i>3. Kommunikáció</i> F) Beszélgetés és vita. Önálló vélemény megfogalmazása eseményekről, jelenségekről és személyekről.	F: <i>élettörténet, családtörténet, múlt, történelem általános műveltség</i> ÉK: történelmi forrás
	1. A történelem forrásai	A történelem forrásait Mátyás király példáján mutatja be a tankönyv. Lehetőséget adva a mese, a krónika, a levél és a tárgyak forrásértékének összehasonlítására. Segít megérteni a különbséget a mese és valóság, valamint mesebeli és a történelmi személyiség között. Megjelenik a pénz is mint hasznos történelmi forrás. Érdemes diákokkal behozatni régi aprópénzeket az órára,	<i>1. Ismeretszerzés, tanulás</i> C) Ismeretszerzés elsődleges forrásokból. Az elsődleges és a másodlagos források megkülönböztetése egymástól. Kiállítás készítése a családi dokumentumokból és tárgyakból. <i>2. Kritikai gondolkodás</i> A) A források kritikus kezelése. A fikció megkülönböztetése az	ÉK: történelmi forrás, tény és bizonyíték <i>Kapcsolódási pontok: Magyar nyelv és irodalom: mesék Mátyás királyról</i>

Témák órákra bontása	Az óra témája (tankönyvi lecke) vagy funkciója	Célok, feladatok	Fejlesztési terület	Ismeretanyag
		hogyan összehasonlítsák például a címereket, és elrendezhessék az érméket a rajtuk található dátum szerint!	igaz történettől. 3. <i>Kommunikáció</i> A) Események, történetek elbeszélése. Egy hallott vagy olvasott történet rövid összefoglalása.	

Csoportos projektfeladatok

A tanulói tevékenykedtetés különösen hatékony formáját jelentik a projektfeladatok. Az Újgenerációs tankönyvek kipróbálása után az átdolgozás eredményeként 6. osztálytól kezdve minden nagyobb fejezethez egy-egy csoportos projektfeladat is bekerült történelemtankönyvekbe. Azért tettük ezeket a fejezetek elejére, hogy az azokkal folyó munka az új leckék feldolgozásával párhuzamosan elindulhasson, és így akár 3-4 hét is jusson a projektek megtervezésére és megvalósítására. A diákok által készített produktumok bemutatását ugyanakkor érdemes az adott korszak feldolgozásának végére hagyni, amikor már szélesebb háttérismeret birtokában tudják ezeket a diákok együttesen is megbeszélni.

Példa:

11) Történelem 6. tk. III. fejezet *Magyarország az újkorban*, 82. oldal (lásd az 5. mellékletet)

Projektfeladat

A vezérlő fejedelem – jelenetek előadása II. Rákóczi Ferenc kalandos életéből

Cél: Történelmi tárgyú jelenet írása és előadása

Mire keressük a választ a közös munka során?

- Hogyan lehet színjátékkal életre keltetni a múlt eseményeit?

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Történetek dramatizálni, párbeszédese jelenetként megírni.
- Dramatizált jelenetet megtanulni és eljátszani.

Mit fogunk csinálni?

- **4-5 fős csoportokat alkotunk.**
- **Információkat keresünk.** Megpróbálunk II. Rákóczi Ferenc életéről minél több olyan történetet találni, amelyeket egy rövid jelent formájában elő is lehet adni. Milyen szempontokat érdemes figyelembe venni a történetek keresése és kiválasztása során?

Például:

- Érdekes legyen.
- Szereplők közötti párbeszédese formájában is meg lehessen jeleníteni.
- Elég legyen három-négy szereplő az eljátszásához.

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

- A dramatizált változat ne legyen hosszabb 5 percnél.
- **Kiválasztjuk**, hogy II. Rákóczi Ferenc életének melyik eseményét mutatjuk be.
- **Eldöntjük**, hogy kik lesznek a jelenet szereplői.
- **Megszervezzük** a jelenet elkészítésének és előadásának munkáját. Szétosztjuk egymás közt a feladatokat: jelenetírás, jelmez- és díszletkészítés, az egyes szerepek eljátszása, rendezés stb. A csoport munkájáról munkanaplót vezetünk.
- **Megírjuk** a jelenetet.
- **Elkészítjük** a jelmezeket és a díszletet. (Ez nem feltétlenül szükséges, mert jelmezek és díszletek nélkül is előadhatjátok a jelenetet.)
- **Megtanuljuk** szerepeket.
- **Begyakoroljuk** a jelenet eljátszását.

A projektjavaslatok kidolgozásakor is azt az elvet követtük, hogy a feladatokat szorosan összekapcsoltuk az éppen tanult korszakkal, ugyanakkor ezek révén a történelemtanulásban hosszabb távon is hasznosítható új ismereteket és tapasztalatokat szerezhetnek a diákok.

4. táblázat: Az Újgenerációs általános iskolai történelemtankönyvekben megtalálható projektfeladatok:

Korszakok	Projektfeladatok
A középkori Magyar Királyság virágkora és hanyatlása	A középkori magyar királyok emlékezete – kiállítás készítése. Cél: összegyűjtjük és bemutatjuk egymásnak Nagy Lajos király, Zsigmond király és Mátyás király emlékét megőrző képzőművészeti alkotásokat, irodalmi műveket és egyéb alkotásokat.
A világ és Európa a kora újkorban	Le a kalappal! Rendezzünk történelmi divatbemutatót! Cél: felkutatjuk, melyik korszakban milyen fejfedőt viseltek az emberek?
Magyarország az újkorban	A vezérlő fejedelem – jelentek előadása II. Rákóczi Ferenc kalandos életéből. Cél: történelmi tárgyú jelenet írása és előadása.
A forradalmak és a polgárosodás kora Európában	Napóleon – történelmi társasjáték készítése. Cél: érdekes társasjáték készítése egy történelmi témáról.
A reformkor és az 1848-49-es szabadságharc Magyarországon	A szabadságharc hősei – egy helyi emlékhely megtervezése. Cél: emlékkállítás az 1848-as szabadságharc helyi eseményeinek és szereplőinek.
Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon	„Korszakalkotó” – Hogyan születtek a találmányok, kik voltak a feltalálók a dualizmus korában? Cél: poszteren bemutatjuk a dualizmus korának korszakalkotó találmányait, feltalálóit, vállalkozásait.
A nagyhatalmak versengése és az első világháború	Élet a lövészárkokban – Képregény a lövészárkokban élő katonák hétköznapijairól és küzdelmeiről. Cél: megismerjük az első világháború katonáinak hétköznapijait, és ezt képregény formájában mutatjuk be.
Európa és a világ a két	Propaganda: a manipuláció művészete – Detektívek a reklámplakátok

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

világháború között	nyomában. Cél: felfedezzük a reklámlakátok és a politikai propagandalakátok hasonlóságait, a manipuláció módszereit.
A második világháború	„Hősök”– Tervezzünk emlékművet! Cél: megtervezünk egy emlékművet olyan személyeknek (vagy csoportnak), akik ellenállást tanúsítottak a második világháború idején az erőszakkal szemben, életüket mentették, segítették a gyengéket, üldözötteket.
A szuperhatalmak szembenállása	A két vilárendszer szembenállása a hidegháború korszakában. Cél: a hidegháborús események egymással ellentétes megítélésének és értékelésének szemléletes bemutatása.
Magyarország 1945-től az 1956-os forradalom és szabadságharc leveréséig	Mindennapi élet a Rákosi-diktatúrában. Cél: informatív és érdekes bemutatást tartani a Rákosi-korszakról.
Az egységesülő Európa, a globalizáció kiteljesedése	Az 1989-es év nemzetközi eseményei. Cél: nemzetközi körkép elkészítése az 1989-ben történt eseményekről.
A Kádár-korszak	Az 1980-as évek emlékezete. Cél: az 1980-as éveket átéltek emberek legjellemzőbb közös emlékeinek összegyűjtése és összehasonlítása.
A demokratikus viszonyok megteremtése és kiépítése Magyarországon	A rendszerváltoztatás jelképes megnyilvánulásai és bizonyítékai. Cél: a rendszerváltoztatás utáni utcanévváltozások, szoborelbontások és szoborállítások, emléktábla-kihelyezések megismerése a lakóhelyen.
Társadalmi és gazdasági ismeretek	Alakítsatok szerkesztőséget! Cél: színes és érdekes híryanag elkészítése és összeállítása az iskolai élet egy hetének eseményeiről.

Zárszó

Az Újgenerációs tankönyvek közös fejlesztési koncepciója nagy hangsúlyt fektetett az adaptív tudás kialakulásához szükséges feltételek megteremtésére.¹⁶ A történelemtankönyvek kidolgozása során is az volt a célunk, hogy a tanórákon minél több figyelem jusson a hosszú távú célok megvalósítására. Az értelmes és kritikus történelemszemlélet kialakítására és az ehhez szükséges gondolkodási képességek kialakítására. Ez sok tekintetben a történelemtanítás funkciójának újragondolását is igényelte a szerzőktől, és ugyanerre van szükség a tanári munkában is. Érdemes feltennünk magunknak a következő kérdéseket. Mi a fontosabb? Egy-egy történelmi esemény minél részletesebb bemutatása, vagy az, hogy elég idő jusson a már megismert dolgok átgondolására és a tanulók által végezhető tevékenységekre? És a tanulói feladatok mire szolgáljanak elsősorban? A nevek és évszámok rejtvénytű feladatokkal történő begyakorlására, vagy az önálló ismeretszerzéshez szükséges képességek fejlesztésére? Történelemtanárokként milyen kritériumok alapján értékeljük sikeresnek a munkánkat?

Kojanitz László: A történelmi gondolkodás fejlesztése az Újgenerációs tankönyvekkel

Mekkora jelentőséget tulajdonítunk ebben annak, hogy mindazokból a részletekből, amit évek alatt megtanítottunk, összeáll-e a diákjainkban egy értelmes kép a világ és benne hazánk történelméről? Mi mindenre van szükség ahhoz, hogy diákjainknak helyes elképzelései legyenek a történelmi tudás természetéről és ennek megfelelően legyenek képesek megérteni és bemutatni a múlt eseményeit? Az Újgenerációs tankönyvek e kérdések átgondolásához és megválaszolásához is ösztönzést adnak.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

Történelem 5. tk. 45. lecke *Küzdelmek a magyar királyság megszilárdításáért*, 164. oldal

Ahogy a történészek gondolkodnak...

A források sokszor elfogultak. Egy történész sohasem fogadhatja el kritika nélkül a leírt szöveget. Az emberekről és eseményekről készült beszámolók mindig valakinek a látásmódját, szándékait tükrözik.

A „púpos” Kálmán király

Kálmán királyról a krónikák úgy számoltak be, mint púpos, sánta, kancsal, beszédhübas, uralkodásra alkalmatlan királyról. Valószínűtlen azonban, hogy valakit megkoronáztak volna ilyen sok születési hibával. Kálmánt a trónon lázadó testvéreinek utódai követték, többek között az a II. (Vak) Béla, akit Kálmán parancsára fosztottak meg szeme világától. Természetes tehát, hogy a krónikáírók kedvezőtlen színben tüntették fel azt a királyt, aki ártott az uruknak.

- Milyen kérdéseket érdemes feltenni mindig egy forrás szerzőjével kapcsolatban?

Könyves Kálmán uralkodása

László király halála után unokaöccse, Kálmán követte a trónon. A latinul írni-olvasni tudó király nagyon művelt volt, mivel eredetileg papot szerettek volna nevelni belőle. Kálmán műveltsége miatt kapta a „könyves” előnevet. Az új király enyhített a törvények szigorán. Ezután már csak egy négylábú állat vagy egy annál értékesebb dolog ellopása esetén lett a tolvaj büntetése akasztófa. Törvénybe foglalta azt is, hogy boszorkányok (lidércek, rontó szellemek) nincsenek. Kálmán folytatta Szent László terjeszkedő politikáját is: elfoglalta Dalmáciát.

- Kálmán miért enyhíthetett a törvények szigorán?
- Hogyan függhetett össze a királyi hatalom megszilárdítása és a sikeres hódítás?

2. melléklet

Történelem 5. tk. *Ahogy a történészek gondolkodnak...* összefoglaló táblázat. 178. oldal

Ahogy a történészek gondolkodnak...

Ebben a táblázatban együtt is megtalálod mindazt, amit idén a történelmi múlt kutatásának módszereiről tanultál. Az oldalszámok segítségével könnyen meg tudod keresni, hogy melyik témánál volt ezekről szó.

Források		Nézőpontok	Okok és következmények
A történelmi megismerés a múltból ránk maradt forrásokon alapul. Forrás bármi lehet, ami a múltból származik. 10.	A történészek más tudományok eredményeit is felhasználják a múltban történtek megértéséhez. 13.	Egyetlen forrás, bármilyen hitelesnek tűnik is, hamis képet festhet a múltból. 47.	A történelemben az a jellemző, hogy egy változásnak egyszerre több oka is van. 21.
A különböző források segítségével más-más jellegű kérdésekre tudunk válaszolni. 16.	Az írásos források révén olyan kérdésre is választ adhatunk, amikről a tárgyak nem árulnak el semmit. 25.	A fontos események emlékét az utókor megőrzi, de sokszor ki is színezi. Az így továbbadott történelmi legendákban is keveredhet a valóság és a mese. 52.	A történelmi események okainak megértéséhez tudnunk kell, hogy ki miért tette azt, amit tett. 77.
A történészek feltételezik, hogy a természeti katasztrófákról szóló mesés elbeszélések valós, de nagyon régen történt események emlékét őrzik. 30.	A fennmaradt forrásanyag sokszor hiányos. 43.	A történészek a mítoszok mesés magyarázatai helyett a valódi összefüggéseket keresik az események között. 58.	Történelmi jelentőségűek azok az események, amelyeknek hosszú távú következményei vannak. 120.
A tárgyak önmagukban nem mondanak el semmit. Jó kérdéseket megfogalmazva azonban ezekből is fontos dolgokra tudunk következtetni. 56.	Forrás bármi lehet, ami a múltból megmaradt, így a nyelv is. 68.	Ugyanarról az eseményről vagy személyről gyakran ellentétes dolgokat állítanak a korból fennmaradt források. Ennek egyik oka, hogy a források szerzői a saját nézőpontjukból írták le vagy értékelték a dolgokat. 101.	Egy történelmi esemény magyarázatánál mindig érdemes választ keresni a következő kérdésekre: miért történt meg az esemény? Miért éppen akkor történt meg? Mik voltak a legfontosabb okai annak, hogy megtörtént? 136.
Nagyon sok forrás megsemmisült vagy elveszett, így csak abból kell képet alkotnunk, ami fennmaradt. 70.	A források néha ellentétben állnak a mögöttük meghúzódó valósággal. 80.	Mivel a források nem mindig megbízhatók, foglalkozni kell a források keletkezési körülményeivel is. 115.	A történelem a változásról szól, de a dolgok nem egyszerre változnak meg. Vannak dolgok, amik csak hosszabb idő alatt alakulnak át. 147.

3. melléklet

Történelem 7. tk. 30. lecke A náci terjeszkedés kezdetei Európában, 140. oldal

ELTÉRŐ NEZŐPONTOK

Ugyanarról az eseményről nagyon eltérőek lehetnek a vélemények.

A müncheni döntés már a korabeli emberek között is éles vitákat keltett.

„Micsoda szörnyű, képtelen és hihetetlen dolog az, hogy nekünk lövészárkokat kellene ásni és gázálcokat felvenni itt egy távoli ország népei közti vita miatt, akikről mi semmit sem tudunk. Én a magam részéről a béke embere vagyok a lelkem mélyéig.” (Neville Chamberlain, 1938. szeptember)

„Azzal fogom kezdeni, amit mindenki szeretne figyelmen kívül hagyni vagy elfelejteni, de amit mégis ki kell mondani... teljes vereséget szenvedtünk. Az elnémult, gyászba borult, magára hagyott, megtört Csehszlovákia eltűnik a sötétségben... Előbb vagy utóbb önök látni fogják azt, ahogy Csehszlovákiát a náci rezsim lenyeli majd... És ne gondolják azt, hogy ez a történet vége. Ez csak a kezdet.” (Winston Churchill, 1938. szeptember)

- Milyen érveket sorolhattak fel Chamberlain hívei? Fogalmazd meg ezek közül néhányat!
- A karikatúra készítője szerint Chamberlainnek vagy Churchillnek volt igaza? Miből gondold így?

„Britannia népe, gyermekeid biztonságban vannak. Férjeitek és fiaitok nem fognak háborúba menettelni. A béke győzelem az egész emberiségnek. Ha győzelmes hős kell nekünk, válasszuk Chamberlaint, a miniszterelnök sikere hatalmas és tartós – boldog otthonok és a megkönnyebbült szívek milliói.” (Egy brit újságcikk a müncheni egyezményről, 1938. szeptember 30.)

„Az erőszakkal szembeni folyamatos meghátrálással Chamberlain bátorította az agressziót... ezért az a véleményünk, hogy Chamberlain egész politikája a diktatúra lélektanának végzetes félreértésén alapult.” (Egy brit újságcikk Chamberlain politikájáról, 1938. december)

- Hasonlítsátok össze a két újságcikkkrészetlet! Mi a legfőbb különbség a két értékelés között?
- Vitassátok meg, mitől változhatott meg ennyire Chamberlain külpolitikájának a megítélése! Nézzétek meg a cikkek megjelenésének dátumát is!

ÖSSZEFOGLALÓ KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

- Mi volt Hitler célja? Hogyan érte ezt el?
- Miről tárgyaltak a müncheni konferencián?
- Milyen területeket szállt meg, vagy kapcsolt a Német Birodalomhoz Hitler a háború előtt?
- Nőtt vagy csökkent egy újabb világháború kitörésének veszélye Csehszlovákia elfoglalása után?

Mit számít nekem Csehszlovákia egyáltalán? ▪ Melyik országokat jelképezheti az újságot olvasó férfi? Miért volt ennyire nyugodt? Milyen veszélyek leselkedtek rá?

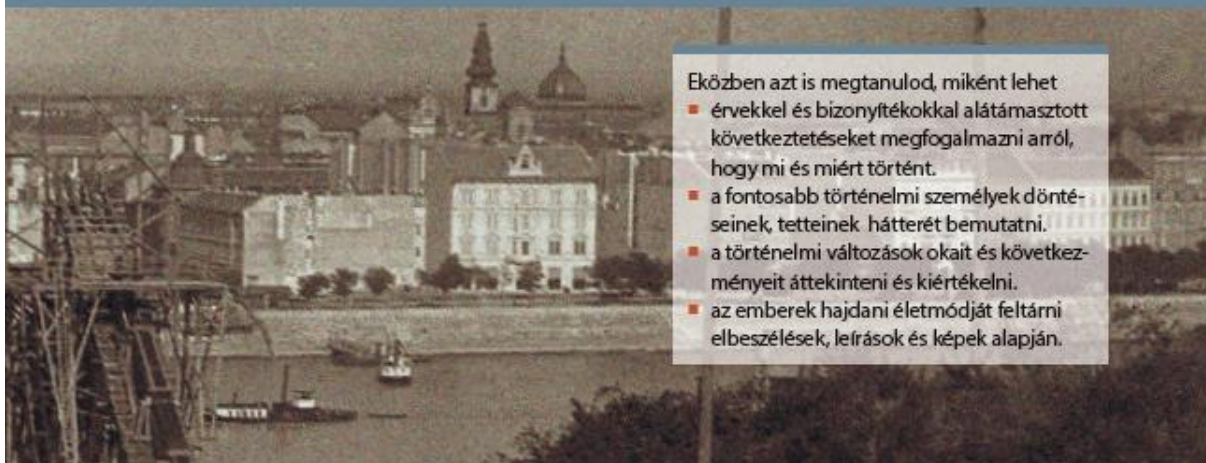
4. melléklet

Történelem 7. tk. II. fejezet *Önkényuralom és kiegyezés. A dualizmus kora Magyarországon*, 33. oldal

A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE Magyarország számára a megerősödés, a gazdasági és kulturális felemelkedés időszaka volt. Ennek politikai feltételét a Habsburg uralkodóval 1867-ben megkötött kiegyezés teremtette meg. Az önállóságát visszaszerző ország nagy lendülettel folytatta a vasútpétfést, az iparosítást és a mezőgazdaság korszerűsítését. Budapest is ezekben az évtizedekben vált gyönyörű nagyvárossá. Hazánk lakosságának lélekszáma emelkedett, bár jelentős mértékűvé vált az Amerikai Egyesült Államokba történő kivándorlás. A korszak végén a honfoglalás ezeréves évfordulóját a történelmére és eredményeire egyaránt büszke nemzet látványos rendezvényekkel ünnepelte meg.

Ebből a fejezetből megtudhatod...

- Kossuth miként próbált nemzetközi támogatást szerezni egy újabb szabadságharchoz.
- kit neveztek „a szép akasztott” embernek, és ki volt a „haza bölcse”.
- mi volt a jelentősége a vasútvonalak megépítésének.
- melyek voltak a kor világszínvonalú magyar termékei.
- milyenek voltak a korabeli iskolák.
- mely jellemzői voltak a korabeli nagyvárosi életnek.

Eközben azt is megtanulod, miként lehet

- érvekkel és bizonyítékokkal alátámasztott következtetéseket megfogalmazni arról, hogy mi és miért történt.
- a fontosabb történelmi személyek döntéseinek, tetteinek hátterét bemutatni.
- a történelmi változások okait és következményeit áttekinteni és kiértékelni.
- az emberek hajdani életmódját feltárni elbeszélések, leírások és képek alapján.

5. melléklet

Történelem 6. tk. III. fejezet *Magyarország az újkorban*, 82. oldal

III. Projektfeladat

A vezérlő fejedelem. Jelenetek előadása II. Rákóczi Ferenc kalandos életéből

Cél: Történelmi tárgyú jelenet megírása és előadása.

Mire keressük a választ a közös munka során?

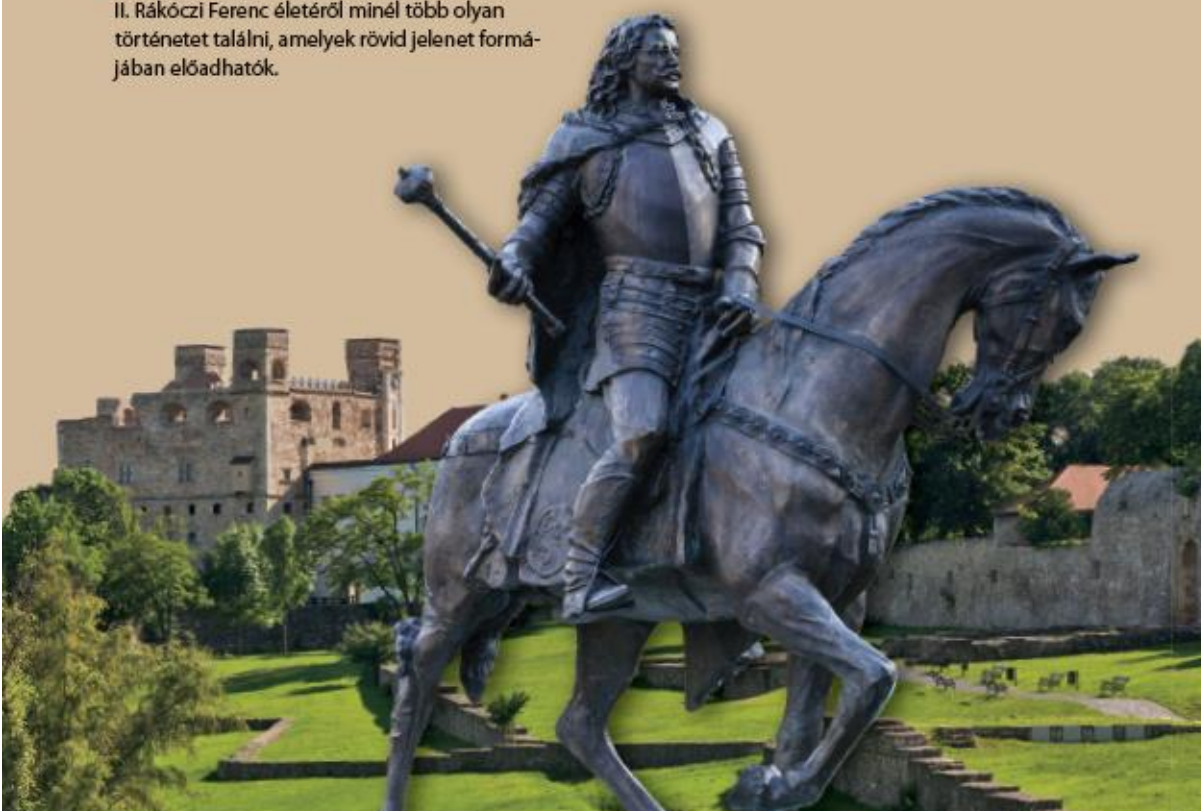

- Hogyan lehet színjátékkal életre kelteni a múlt eseményeit?

Mit tanulunk meg a projekt során?

- Ismereteket gyűjteni a témánkról könyvtárban, interneten, múzeumokban.
- Történetet dramatizálni, párbeszédés jelenetként megírni.
- Dramatizált jelenetet megtanulni és eljátszani.

Mit fogunk csinálni?

- 4-5 fős csoportokat alakítunk.
- Információkat keresünk. Megpróbálunk II. Rákóczi Ferenc életéről minél több olyan történetet találni, amelyek rövid jelenet formájában előadhatók.

ABSTRACT

Kojanitz, László

Development of historical thinking with New Generation textbooks

The goal of history teaching is not for students to simply review what they read in textbooks and hear from their teacher. Information about the past has to be approached independently, too: new questions must be raised, new interpretations encountered, we must parse the information again and look for new correlations. In order to achieve this, we must link the teaching of history from the start to the development of the skills necessary for historical thinking. We have strived to meet these expectations in the course of preparing the New Generation series of primary school history books and supplemental teaching materials. The novel solutions presented in these textbooks offer a variety of support and ideas for the work of innovative teachers.

JEGYZETEK

- ¹ KÖRBER, Andreas (2011): „German History Didactics: From Historical Consciousness to Historical Competencies – and beyond?“ In: BJERG, Helle – LENZ, Claudia – THORSTENSEN, Erik (Hgg.; 2011): *Historicising the Uses of the Past – Scandinavian Perspectives on History Culture, Historical Consciousness and Didactics of History Related to World War II*. Bielefeld: transcript (Zeit – Sinn – Kultur) 145-164.; TAYLOR, Tony – YOUNG, Carmel (2004): *Making History: A Guide for the Teaching and Learning of History* (<http://www.hyperhistory.org/index.php?option=displaypage&Itemid=220&op=page>) [Utolsó letöltés: 2013. 02. 24.]; F. DÁRDAI Ágnes (2006): *A történelmi tanulás sajátosságai*. In: *Történelmi megismerés –Történelmi gondolkodás I*. Pécs–Budapest, 2006. 14-29.
- ² PIAGET, Jean - INHELDER, Bärbel (2004): *Gyermeklélektan*. Osiris, Budapest.
- ³ HALLAM, Roy (1972): Thinking and learning in history. *Teaching History* Vol. 2, No. 8, 337-346.
- ⁴ BRUNER, Jerome S. (1960): *The Process of Education*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 52.
- ⁵ LEE, Peter J. – DICKINSON, Alaric – ASHBY, Rosalyn (2001): 'Children's ideas about historical explanation' In: DICKINSON, Alaric – GORDON, Pat – LEE, Peter J. (eds), Raising standards in history education, *International Review of History Education, volume 3*, The Woburn Press, London: 97-115.; LEE, P. J. – SHEMILT, Denis (2009): Is any explanation better than none? Over-determined narratives, senseless agencies and one-way streets in students' learning about cause and consequence in history. *Teaching History, 137*, 42–49.
- ⁶ LEE, Peter J. (2005): 'Putting principles into practice: Understanding history' In: DONOVAN, M. Suzanne – BRANSFORD, John D. (eds), *How Students Learn: History in the Classroom*, Washington DC: National Academies Press, 70.
- ⁷ LEE (2005) 86. (85.)
- ⁸ SHEMILT, Denis (2000): The Caliph's coin: The currency of narrative frameworks in history teaching. In: STEARNS, Peter N. – SEIXAS, Peter – WINEBERG, Sam (Eds.), *Knowing, teaching and learning history*. University Press, New York: 83-101.
- ⁹ LEE, Peter J. – DICKINSON, Alaric – ASHBY, ROSALYN (1997): "Just Another Emperor": Understanding Action in the Past. *International Journal of Educational Research* 27. 233-244.
- ¹⁰ LEE (2005) 69.
- ¹¹ KOJANITZ László (2013): A történelmi gondolkodás fejlesztése. *Iskolakultúra, 23. évf. 2. sz.* 34-35.
- ¹² 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor> [Utolsó letöltés: 2018. 01. 17.]
- ¹³ 51/2012. (XII. 21.) EMMI rendelet a kerettantervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről 2. és 3. melléklet: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200051.emm> [Utolsó letöltés: 2018. 01. 17.]
- ¹⁴ <https://player.nkp.hu/play/209692> [Utolsó letöltés: 2018. 01. 17.]
- ¹⁵ <http://ofi.hu/letoltheto-tanmenetek> [Utolsó letöltés: 2018. 01. 17.]
- ¹⁶ KOJANITZ László (2014): A kísérleti tankönyvek fejlesztésének koncepcionális háttere. *Új Pedagógiai Szemle, 64. évf. 5-6.* 45-67.